

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОНУВАННЯ ЯК ЗАСОБУ ЕСТЕТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРЕДМЕТНОГО СЕРЕДОВИЩА ЖИТЛА ВОЛИНСЬКИХ ПОЛІЩУКІВ КІНЦЯ ХІХ – ХХ СТ.

Романюк О. В., аспірант

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. Статтю присвячено розкриттю естетичних засобів організації предметного середовища, а саме аналізу компоновальних особливостей традиційного сільського житла Волинського Полісся. Встановлені та охарактеризовані компоновальні особливості еволюційних етапів формування житлового простору.

Ключові слова: компоновальні особливості, організація предметного середовища, сільське житло.

Аннотация. Романюк О. В. Особенности компоновки, как средства эстетической организации предметной среды жилища волинских полищукон конца XIX – XX вв. Статью посвящено раскрытию эстетических средств организации предметной среды, а именно анализу особенностей компоновки традиционного сельского жилья Волинского Полесья. Установлены и охарактеризованы компоновочные особенности эволюционных этапов формирования жилого пространства.

Ключевые слова: компоновочные особенности, организация предметной среды, сельское жилье.

Annotation. Romanyuk O.V. Features of arrangement, as facilities of aesthetic organization of subject environment of dwelling of Volyn polischuks end XIX - XX centuries. The article is devoted to opening of aesthetic facilities of organization of subject environment, namely to the analysis of features

of arrangement of traditional rural habitation of Volynsky Polesye. Set and described arrangements features of evolutionary stages of forming of dwelling space.

Key words: arrangements features, organization of subject environment, rural habitation.

Постановка проблеми. Мистецтво народу – важливий чинник збереження національної самосвідомості, його спадщину необхідно вивчати з метою творення українського дизайну. Недарма, у наш час, дизайнери багатьох країн виявляють значний інтерес до багатовікових предметів та об'єктів народного ремесла. Цей інтерес базується не лише на збереженні предметів повсякденного вжитку селян (як етнічної спадщини для майбутніх поколінь), але і ознайомлення із досвідом та методами формування предметного світу народними майстрами (інформації щодо знань про матеріали, конструкції, економію, красу тощо) що слугуватиме розширенню потенціалу сучасної проектної культури. Виявлення творчих методів народних майстрів дасть змогу використати у дизайнерській практиці перевіреним часом народний досвід естетичної організації предметного середовища. Оскільки він базувався на умілому використанні житлового простору, гармонійній організації функціонально взаємозалежних зон предметного середовища.

Зв'язок роботи з науковими та практичними завданнями. Роботу виконано згідно із планом НДР Харківської державної академії дизайну і мистецтв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До числа дослідників висвітлюючи питання організації предметного середовища волинських поліщуків можна віднести В.Самойловича, А.Данилюком, В.Скуратівським, С.Жлобою та ін. Дослідницькі матеріали подають лише загальні засади організації житлового простору будівель кінця XIX поч. XX ст. У виявлених працях увага не спрямовується на дослідження та виявлення компонувальних особливостей естетичної організації сільського житла.

Мета роботи. Виявити естетичні засоби організації предметного середовища волинських поліщуків на основі аналізу компонувальних особливостей традиційних інтер'єрів.

Результати роботи. Процес пошуку найкращої організації предметного середовища в інтер'єрі волинських поліщуків пройшов певний еволюційний процес від організації однієї житлової кімнати до багатокімнатного житла. Для аналізу компонувальних особливостей відберемо декілька характерних для еволюційного процесу інтер'єри, а саме – однокімнатний, двокімнатний та багатокімнатний тип селянського житла.

Однокімнатний тип селянського житла (за планом – ХАТА – СІНІ – КОМОРА) на Західному Поліссі був поширеним явищем у кін. XIX – поч. XX ст. (рис. 1).

Проживання в хаті з одним житловим приміщенням, спонукало до раціональної його організації, створенню оптимального функціонального

розподілу та наповнення його лише необхідним обладнанням та меблюванням. Так, як зазначалося вже раніше, площа житлової кімнати ділилася на три частини. Біля входу розташовувалася робоча частина з пічкою. Кухонне устаткування знаходилося біля печі або навпроти її. Посуд розміщували у спеціальній полиці (миснику), яка одночасно слугувала прикрасою у житлі.

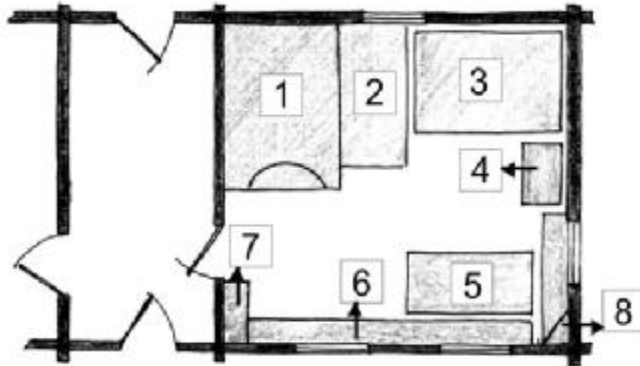

Рис. 1. Схема типової організації житлового приміщення в хаті кін. XIX ст.: 1) під; 2) лежанка; 3) під; 4) скриня; 5) стіл; 6) лави; 7) мисник; 8) покуть.

Біля тильної стіни – в найтеплішому місці ХАТИ – біля печі розташовували відпочинковий кут. Його облаштовували дерев'яним помостом, інколи ліжком. Поруч з помостом, до сволюку підвішували колиску, а над помостом, під стелею, підвішували жердини, які виконували функцію вішаків для одягу. Інколи біля печі влаштовували додаткові гряди для сушіння. Таким чином, тильна частина житлової кімнати обладнувалася як спальня.

«Парадний кут» розташовувався по діагоналі від печі в найбільш освітленій частині приміщення. Тут стояли стіл, скриня, лави, ослони, висіли ікони. Поряд із перерахованим скромним начинням житлової кімнати в зимовий період її додатково заставляли прядкою, а іноді і ткацьким верстатом. Така організація житлового простору забезпечувала найбільш раціональне його використання, відповідала функціональним потребам родини, а пошук найкращого розташування меблів кустарно-ремісничого виробництва і економії матеріалу для їх виготовлення призвели до появи в житлі рухомих і нерухомих меблів.

Двокімнатний тип селянського житла. Перший розподіл одного житлового приміщення на два виник за рахунок відділення по ширині пічкою та грубою спільної кімнати – це утворювало два нерівних за площею приміщення, з яких більше залишалося виконувати функцію житлової кімнати і кухні, а менше – спальні (рис. 2). Цю новосформовану кімнату, на

Волинському Поліссі називали „ванькиром». Інколи ванькир у житлі волинських поліщуків виконував функцію кухні. Менша кімната (ванькир) відділялась від більшої лише частково – відкритим залишався дверний проріз, виконаний у вигляді аркоподібного проходу. Відповідно із функціональним призначенням ванькира (спальні або кухні) змінювався і характер організації його предметного середовища. Компонування житлової кімнати поряд з ванькиром здійснювалося відповідно до функціонального призначення ванькира.

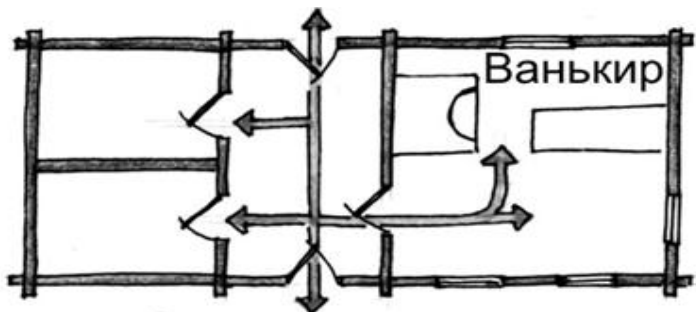

Рис. 2. Схема організації ванькира у житловому приміщенні хати поч. XIX ст.

Подальшим кроком, що сприяв розширенню житлового простору, було створення додаткової житлової кімнати за рахунок розділення сіней на два різних за розмірами приміщення. Використання сіней у якості кухні також зустрічалися на Закарпатті й Чехії, але у їх трактуванні для кухні відводився увесь простір сіней.

Менша частина сіней виконувала функцію проміжного приміщення між житловими кімнатами і вулицею, а більша – набувала функції кухні (рис. 3). Таким чином, у хаті з'являлися два житлових приміщення.

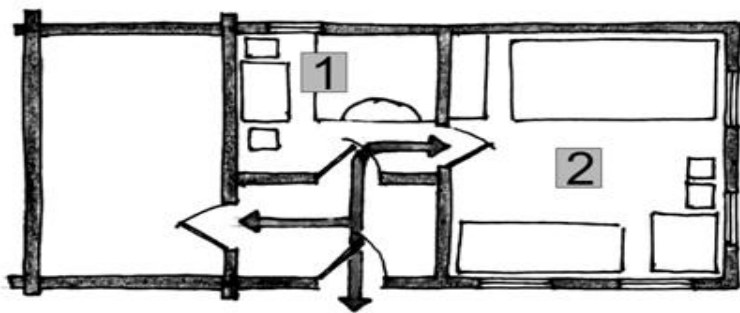

Рис. 3. Схема організації хати з двома житловими приміщеннями:
1) кухня-їдальня; 2) житлове приміщення.

Перша створена кімната (кухня), зважаючи на невеликі розміри, містила лише обмежену кількість обладнання і умеблювання – більшу її частину займала піч, біля неї стояв стіл, крісла або ослони. Друге житлове приміщення виконувало функцію житлової кімнати, основними зонами якої були – зона для відпочинку і спальна зона. Інколи компонування цієї кімнати зберігав традиційний план внутрішнього обладнання хати з одним житловим приміщенням. Метод організації додаткової житлової площі за таким принципом волинські поліщуки почали застосовувати на поч. ХХ ст.

У пошуку кращих умов організації житлового простору, збільшення житлової площі, спричинені ростом чисельності родини, волинські поліщуки винайшли новий, економний спосіб «наращення» житлової площі. Особливість цього методу полягала в тому, що з боку вже існуючої житлової кімнати добудовували аналогічну за розмірами кімнату (рис. 4). Цей спосіб організації додаткового житлового приміщення отримав назву «дві хати підряд». Організація другої житлової кімнати за таким типом набула значного поширення в Західному Поліссі на поч. ХХ ст., ще й зараз у селах Володимир-Волинського, Любомльського, Горохівського та ін. районів можна зустріти хати за таким планом. На відміну від поліщуків на півдні України, Поділлі, Черкащині, деяких районах Київщини, Гуцульщині друге житлове приміщення організовували з іншого боку сіней, цей тип планування отримав назву «хата на дві половини».

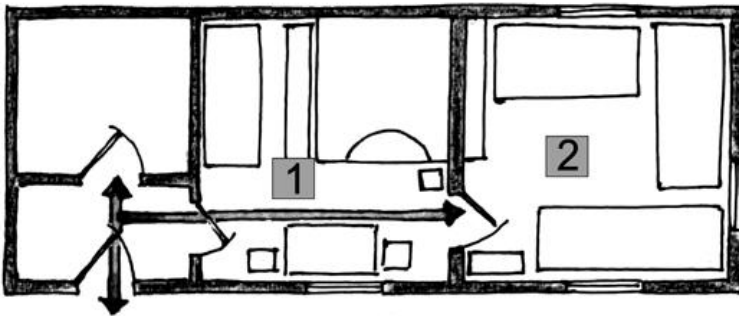

Рис. 4. Схема організації житлових приміщень у хаті за планом „дві хати підряд”: 1) кухня-їдальня; 2) житлова кімната.

Поява другого житлового приміщення призвела до розподілу функціональних зон на дві кімнати. Слід підкреслити, що незважаючи на появу додаткового житлового приміщення, організовуючи предметне оточення кожної кімнати, поліщуки прагнули досягнути естетичного, раціонального та зручного взаємозв'язку між обладнанням та умеблюванням окремих функціональних зон і одночасно створити цілісну структуру житлового простору. Зазвичай, перша житлова кімната набувала

призначення кухні-їдальні, а друга – житлової кімнати. Розглянемо особливості організації предметного середовища кожної з кімнат.

Перша від сіней кімната, як зазначалося, набувала призначення кухні-їдальні. Вона поєднувала в собі ряд функцій – передпокою, приготування їжі, прийому їжі, виконання індивідуальних робіт. До складу обладнання та умеблювання кухні-їдальні входила вариста піч, яку розташовували у протилежному боці кімнати. Розташування столу залишалося традиційним, поруч розміщували ослони, іноді стільці, подекуди, навпроти печі біля входу ставили лаву або ліжко.

Друга житлова кімната поєднувала в собі зону відпочинку і спальну зону. У ній розташовували два-три ліжка, декілька стільців, інколи ставили невеликого стола. Характерною ознакою компонування житлових кімнат на Волинському Поліссі було розташування предметів умеблювання по периметру кімнат, що відображало принцип антропоцентризму – «формування розуміння середовища як художньої системи, смисловим центром котрої є людина в конкретній соціально-культурній і просторовій ситуації [1, с. 19]». Житлова кімната достатньо освітлювалася і обігрівалася за рахунок грубки, але одним із недоліків цієї кімнати була недостатня кількість вільного простору, обумовлена значною кількістю ліжок.

Інколи функції приготування і вживання їжі переносили до літньої кухні, у цьому разі в хаті дві кімнати набували функцій житлової кімнати і спальні. Незважаючи на появу другої житлової кімнати, у житловому просторі хати кожна з цих кімнат продовжувала виконувати функцію і житлової кімнати, і спальні, хоча перша кімната додатково набувала призначення вітальні. У той же час простежується ще одна характерна різниця між цим кімнатами. Зокрема, зважаючи на покращені соціально-економічні умови життя волинських поліщуків у середині ХХ ст., у другій житловій кімнаті селяни намагалися розмістити найкращі та цінні на їх думку «нажитки» родини. «Дорогими», цінними предметами в інтер'єрі сільського житла вважалися окремі заводські меблі. Також, з покращенням соціально-економічних умов селян на Західному Поліссі, неквапом саморобні меблі були замінені меблями фабричного виробництва, зникає їх традиційне розташування, у зв'язку з чим організація житлового простору поступово набуває рис містечкових житлових інтер'єрів.

Отже, компонування двох житлових приміщень здійснювалося таким чином: перше житлове приміщення, обладнувалося грубою, частина якої виходила в другу кімнату, відповідно до цього її розташовували на суміжній стіні. За грубою, у кутку кімнати або біля вхідних дверей, влаштовували настіnnий вішак. Виконуючи додаткову функцію вітальні, у цій кімнаті розміщали дзеркало. Біля вікна традиційно розташовують невеликий стіл з кріслами, а навпроти грубки ставлять ліжко. Друге житлове приміщення обмежувалося функцією житлової кімнати і спальні. У зв'язку з цим,

основним обладнанням та умеблюванням цієї кімнати були: частина грубки, ліжка для сну, інколи канапа, шафа для одягу, трельяж, деколи розташовували стіл, крісла. Знову ж таки, розміщення предметів умеблювання здійснювалося по периметру кімнати. Незмінним традиційними елементом інтер'єру житлової кімнати в волинських поліщуків залишалися ікони, одна з яких обов'язково розташовувалася на покутті, а також балки, як конструктивні елементи стелі, які ніколи не «приховували».

Багатокімнатний тип селянського житла з'явився на Волинському Поліссі з другої пол. XX ст. Досить цікавим та характерним явищем для житла волинських поліщуків був той факт, що, незважаючи на появу додаткових житлових кімнат, у хаті зберігався традиційний її розподіл на ХАТУ, СІНІ і КОМОРУ – це демонструвало дотримання принципу побудови по єдиному плану, коли «...весь ансамбль відображав повну типологію цілісних предметних комплексів [2, с. 21]». Подібна традиція планування житлового простору будівлі побутувала у Великобританії, хоча і з деякою відмінністю (на місці сіней у житлі англійців припадав хол, з одного боку холу розташовувалися житлові приміщення, а з іншого – господарські приміщення). Було виявлено, що для збільшення числа житлових кімнат основні приміщення, які у новому житлі набули більших розмірів, по ширині розділялися на два неоднакових за розмірами приміщення. Зокрема, друга частина розділених сіней і комори утворювала кухню. Інколи для кухні використовували лише другу половину сіней, а в іншій частині комори робили житлове приміщення. У свою чергу ХАТА ділилася на дві житлові кімнати. Таким чином, утворювалися ніби дві зблоковані трикамерні споруди. Організація взаємозв'язку приміщень здійснювалася за рахунок прохідних кімнат, це була кухня, одна житлова кімната і сіни (рис. 5). Розглянемо, як саме здійснювалося компонування предметно-просторового середовища в багатокімнатному житлі.

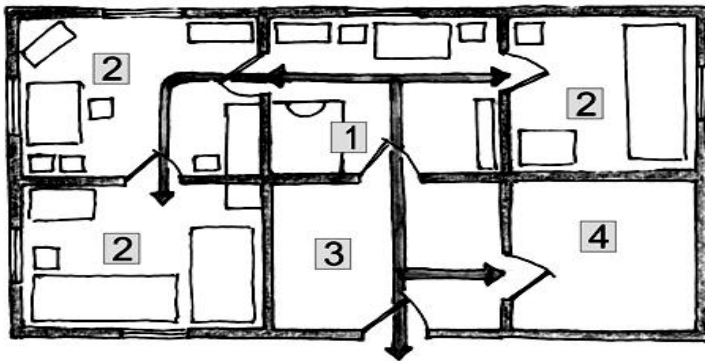

Рис. 5. Схема організації приміщень у багатокімнатному житлі: 1) кухня-їдальня; 2) житлова кімната; 3) сіни; 4) комора.

Як і раніше, до хати можна було увійти через сіні, які в новому житлі виконували функцію вітальні і слугували роздільно-з'єднуючою ланкою. З сіней можна було потрапити до комори або в кухню-їдальню.

Кухня-їдальня, як зазначалося вище в тексті, утворювалася методом розподілу сіней на два різних за розмірами приміщення. Оскільки розміри житла збільшувалися, відтак і розміри кухні-їдальні збільшилися. До її складу належали вариста піч, стіл оточений стільцями або табуретами, інколи довга лава. Традиційними для кухні залишаються невеликі ослони. У інтер'єрі кухні-їдальні з'являються і нові типи умеблювання, а саме – сервант, кухонний стіл-шафа. Інколи біля вхідних дверей на стіні розташовують вішаки для одягу. Ікони та фотокартки рідних залишаються традиційним елементом оформлення кухні-їдальні та інших кімнат у житлі волинських поліщуків. Основні робочі місця кухні-їдальні розташовувалися з урахуванням достатнього природного або штучного освітлення.

У зв'язку із появою декількох житлових приміщень окремі з них набувають функції житлової кімнати чи спальні. Зазвичай, кімната розташована поруч з кухнею-їдальнею, виконувала функцію житлової кімнати-зали для відпочинку, прийому гостей тощо. Основними предметами умеблювання цієї кімнати були канапа, крісла, стіл, інколи шафа або трельяж. Також тут ставили телевізор. При розташуванні умеблювання волинські поліщуки намагалися створити якомога більше вільного простору в цій кімнаті. Житлова кімната-зала завжди була достатньо освітлена і естетично принадна.

У багатокімнатному житлі для спальної зони відводять окрему кімнату, інколи у житлі їх могло бути дві. Спальню розташовували в найбільш зорово, акустично і психологічно ізольованому місці хати. Зважаючи на невеликі розміри кімнати для сну основними предметами її умеблювання були ліжка і стільці. Ліжка в кімнаті, як правило, ставили так, щоб було зручно підійти до них збоку. Традиційною і важливою складовою спальної зони були ікони.

Висновки. В компонуванні житлового середовища волинських поліщуків провідним принципом організації внутрішнього простору є принцип ансамблевості побудований на єдиному план житла ХАТА – СІНІ – КОМОРА. Збільшення житлової площі поліщуками здійснювалося за рахунок – відділення в просторі кімнати додаткового кутка («ванькиру»), прибудови кімнати («дві хати підряд»), використання частини простору сіней і комори та розділу житлових кімнат. Формування структури однокімнатного та багатокімнатного інтер'єру поліщуків здійснювалося за рахунок раціональної і продуманої організації предметно-просторового середовища. Це виявляло: а) у зручній і грамотній компоновці підсобних і житлових кімнат та їх органічному взаємозв'язку; б) функціонально продуманому розподілі основних зон житлової кімнати, розміщення котрих здійснювалось з урахуванням функціонального призначення, частоти

перебування в них та відповідності психофізіологічним вимогам людини; в) використанні лише необхідних та зазвичай багатофункціональних предметів обладнання та умеблювання; г) вдалому виборі і вмілому розташуванні нових (містечкових) предметів умеблювання; д) дотриманні традиційних принципу антропоцентричності у організації предметного середовища. Разом з цим, поліським «народним дизайнерам» слід віддати належне за збереження традиційно-усталеного українського житлового «ядра» ХАТИ, та в новітньому її трактуванні дотримання усталених принципів зручності, затишку, раціональності та цілісності.

Подальші дослідження. Після детального аналізу змісту народного композиціонування екстер'єру житла Волинського Полісся, треба спрямувати діяльність на вивчення та аналіз особливостей формоутворення інтер'єру житла волинських поліщуків з метою вияву протодизайнерської основи проектування сучасного українського інтер'єру.

Література:

1. Дж. К. Джонс. Инженерное и художественное конструирование. Современные методы проектного анализа / В. Ф. Венды, В. М. Мунипова. – М.: «Мир», 1976. – 376 с.
2. Методы художественного конструирования. Дизайн – программа / ВНИИТЭ. Серия «Методические материалы». – М. – 1987. – 172 с.

Надійшла до редакції 7.02.2007